Alkotmányértelmezés

Szerző: FRÖHLICH Johanna
Rovat: Alkotmányjog
Rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András
Lezárás dátuma: 2019.09.04
Idézési javaslat: FRÖHLICH Johanna: „Alkotmányértelmezés” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SULYOK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) http://ijoten.hu/szocikk/alkotmanyertelmezes (2019). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Az alkotmányértelmezés egyrészt az alkotmány értelmét feltáró jogtudományi módszer, másrészt szabály, amely az alkotmány jelentésének feltárását szolgálja. Az alkotmányértelmezés végső soron az alkotmány értelméről hozott olyan döntés, amelyet meghatározott szabályok és módszerek alkalmazásával hoz az alkotmányértelmező. Az alkotmányértelmezésről folytatott viták hátterében túlnyomórészt az alkotmány által betölteni hivatott szerepről szóló egyet nem értés áll. Így például míg egyes alkotmányértelmezési módszerek a bíró aktív részvételét szorgalmazzák a társadalmi együttélés alapvető szabályait érintő kérdések feloldásához, és ezért többnyire kreatív értelmezési módszerek használatához vezetnek, addig mások a szöveg eredeti értelmének és a szuverén alkotmányozó akaratának feltárását tartják szükségesnek, ezáltal a tradicionálisabb módszerek részesülnek előnyben. Éppen ezért végső soron az alkotmányértelmezés kérdései a jog alapjairól is szólnak, azon belül is az alkotmány feladatával és az értelmező személy ebben képviselt szerepével állnak kapcsolatban. Ezek kiemelt jelentősége miatt e fejezet első részében az alkotmányértelmezés legfontosabb elméleti alapjait tisztázzuk. Külön fejezetben foglalkozunk azzal is, hogy az alkotmányértelmezés mennyiben tekinthető speciális jogértelmezési módszernek. Az egyes alkotmányértelmezési módszerekről szóló részben körvonalazzuk ezek alapvető jellemzőit és az azokról szóló legfontosabb álláspontokat, végül kitérünk a jelenleg hatályos magyar Alaptörvény jogértelmezési szabályaira is.

Tartalomjegyzék

1. Az alkotmányértelmezés fogalma

2. Az alkotmányértelmezés előkérdései
2.1. Ki értelmez? Az értelmező személy
2.2. Mit értelmezünk? Az alkotmány

3. Az alkotmányértelmezés és jogértelmezés

4. A különböző alkotmányértelmezési módszerek
4.1. A szövegszerű értelmezés
4.2. A rendszertani-kontextuális értelmezés
4.3. A korábbi alkotmánybírósági határozatokon vagy precedenseken alapuló értelmezés
4.4. Az objektív teleologikus értelmezés
4.5. A szubjektív teleologikus értelmezés
4.6. A szubsztantív értelmezés
4.7. Az összehasonlító alkotmányjogi értelmezés

5. Az Alaptörvény R) cikkének és 28. cikkének alkotmányértelmezési szabályai

6. JEGYZETEK

1. Az alkotmányértelmezés fogalma

[1] Az alkotmányértelmezés azt a jogtudományi műveletet jelenti, amellyel az alkotmány értelmét, jelentését meghatározzuk. Ez a megközelítés azonban sokaknak leszűkítő lehet, hiszen azt sugallja, hogy az alkotmány olyan szilárd és alapjait tekintve statikus jelentésösszesség, amelyet változatlan formában alkalmazunk a folyamatosan változó élethelyzetekre. Ezzel szemben elterjedt nézet, hogy az alkotmányértelmezés „alkotmányos konstrukció, azaz az alkotmányos rendszer folyamatos építése" a doktrína fejlesztése, jogalkotás, adminisztráció, nemzetközi szerződések és intézményépítés révén.[1] Eszerint az alkotmányértelmezés egy dialektikus eljárás, amelyben a különböző hatalmi ágak az alkotmány értelmezésére alapítva jelölik ki saját és a többi hatalmi szerv tevékenységi körét, amivel az alkotmányos rendszer legitimációját is megteremtik.[2] Az alkotmányértelmezés elmélete és módszerei tehát alapvetően két végpont között mozognak. Az egyik végpont az, amelyik a szöveg ->normativitása miatt a jelentés szilárdságát és statikusságát helyezi előtérbe, a másik pedig az értelmező személy kreatív, teremtő konstrukcióját tekinti meghatározónak az alkotmány értelmezésekor. Az e két álláspont közötti különbségeket olyan faktorok határozzák meg, mint hogy milyen tulajdonságokat rendelünk a szöveghez, hogy milyen szerepet szánunk a bírónak egy demokratikus jogállamban, illetve hogy milyen feladatok ellátását bízzuk az ->alkotmányra. Végső soron az alkotmányértelmezésről vallott nézeteinket a jog fogalmáról és ->jogbölcseleti alapjairól szóló álláspontunk nagyban befolyásolja. Ennek a megkülönböztetésnek a következményei kihatnak arra, hogy melyik alkotmányértelmezési módszert preferáljuk és azt miért tartjuk igazolhatónak.

[2] Az alkotmányértelmezési elméleteket meghatározó előkérdések előtt szükséges tisztázni az alkotmányértelmezés alapfogalmait. Az alkotmányértelmezés egyrészt az alkotmány értelmének feltárását segítő módszerekről szóló szabályokat jelöli, mivel e szabályok alkalmazása meghatározott célok érdekében történik, általánosan alkalmazható technikákon alapul és meghatározott fogalomrendszerrel bír. Az, hogy az alkotmányértelmezést jogelméleti értelemben szabályként fogjuk fel, még nem jelenti, hogy annak szükségszerűen pozitív jogi szabályként is meg kell jelennie. Másrészt az alkotmányértelmezés jellemezhető döntésként is, hiszen az értelmező aktus végén – így a meghatározott szabályok és fogalomrendszer által körülhatárolt alkotmányértelmezés folyamán is – szükségszerűen eljutunk az értelmező felelős, reflektált és személyes döntéséhez. Az alkotmányértelmezés azonban nemcsak döntés, hanem *jogi* döntés is, amelynek következménye, hogy azt igazolni kell.[3]

[3] A döntés alanya, azértelmező személy bárki lehet, aki egy konkrét alkotmány jelentésének, értelmének meghatározására törekszik. Ilyen, tágabb értelemben vett alkotmányértelmezésről beszélhetünk tehát, amikor például állampolgárok, újságírók, politikusok, civil szervezetek az alkotmányt értelmezik, arról véleményt mondanak vagy azt a közéleti vita során felhasználják. Ezzel szemben szűkebb értelemben[4] kizárólag a ->bíróságok, illetve az ->alkotmánybíróságok és legfelsőbb bíróságok tekinthetők az alkotmányértelmezés alanyának, hiszen ezek látják el az alkotmány értelmezésének autentikus és végleges feladatát. Ezzel szemben azokban a rendszerekben, ahol a parlament látja el az alkotmányvédelmi funkciót, mint Nagy-Britanniában, az alkotmány autentikus értelmezője a törvényhozó szerv.

[4] Végül röviden felvázoljuk, hogy mit tekintünk alkotmányjogi érvnek, illetve milyen típusú jogi érveket (->jogi érveléselmélet) fogadunk el az alkotmányértelmezésről szóló döntés folyamán. Az általános alkotmányjogi szabály beidézése például önmagában még nem jelent alkotmányos érvelést – ahhoz szükség van azoknak az indokoknak a bemutatására, amelyek az alkotmányos szabálytól a

konkrét döntésig vezettek.[5] Egy alkotmányjogi érv lényege tehát, hogy „alapvető premisszái normatív tételekhez köthetők, amelyek kifejezett, érvényes alkotmányjogi szabályokként fejeződnek ki".[6] Az alkotmányértelmezésről szóló érvek arra szolgálnak, hogy az alkotmány értelmezését megfelelő indokokkal támasszák alá. Az alkotmányértelmezés körében igazoló érvelésre törekszünk, azaz arra a kérdésre keressük a választ, hogy miért helyes, illetve helytálló az általunk preferált értelmezés, nem pedig pusztán az álláspontunk magyarázatát vagy a motivációinkat közvetítjük.[7]

2. Az alkotmányértelmezés előkérdései

2.1. Ki értelmez? Az értelmező személy

[5] Az értelmező pozíciója lehet megfigyelői vagy résztvevői.[8] A megfigyelő maga nincs kötve a helyzetet uraló szabályokhoz, pozíciója semleges, ami lehetővé teszi, hogy egy olyan külső nézőpontból tekintsen a jogi problémára, amelyből a megfigyelt szituáció tényei objektív módon leírhatók.[9] Ez a nézőpont sokszor a jogi pozitivista elméletek sajátja, amelyek célja, hogy a jog működését értéksemleges nézőpontból írják le, ezzel biztosítva a jogi döntések objektivitását és koherenciáját. A jogi pozitivista nézetek tehát nem arra keresik a választ, hogy miért helyes az általunk preferált alkotmányértelmezési módszer (tehát hogy hogyan *kellene* értelmezni), hanem arra, hogy a jog működése hogyan írható le a leghitelesebben. A tisztán megfigyelői pozíció alapvetően olyan jogtudományi munkákban jelenhet meg, amelyek például különböző bíróságok meghatározott jogterületet érintő döntéseit, illetve az azokban megjelenő érvelési mintákat elemzik, s abból vonnak le tudományos igényű következtetéseket.[10] Ezzel szemben a résztvevő álláspontja a jogi problémát belülről tapasztalja meg, mivel maga is kötve van a helyzetre vonatkozó szabályokhoz, ezért nemcsak megfigyeli azt, hanem aktív cselekvőjévé válik az alkotmányértelmező döntésnek. Ezt a perspektívát alkalmazzuk akkor, amikor állampolgárként, jogászként vagy bíróként egy konkrét ügyben arról érvelünk, hogy mely alkotmányértelmezési módszerek alkalmazandók és hogyan. Az ilyen, helyes alkotmányértelmezési módszereket kutató elméletek tehát mindig normatívak, szemben azokkal, amelyek létező értelmezési gyakorlatokat mutatnak be, illetve írnak le, s amelyeket emiatt deskriptív elméleteknek nevezünk.[11]

[6] Az értelmező, részt vevő személy kapcsán nem kerülhető ki a szubjektivitás kérdése. Az értelmező személy szerepe felmerülhet a megfelelő döntést előfeltételező szaktudás körében. Ezt tekinthetjük a jogi érvelés belső szintjének, azaz az alapvető jogászi gondolkodásmód követelményének is. E követelmény szerint a fogalmi következetesség, a jogászi precizitás, valamint az érvelés irányainak megfelelő lezárása szükséges a sikeres jogászi érveléshez.[12] Tágabb értelemben azonban idesorolható a megismerés, az önkritikus reflexió, a szakmai mérlegelés és a helyes megítélés általános követelményei is.

[7] Az értelmező személy, különösen az alkotmánybíró szerepének másik vetülete a bírói előítéletek[13] és a bírói viselkedés viszonya az alkotmányértelmezéshez. Ez utóbbira, azaz a bírói viselkedésre koncentráló tanulmányok alátámasztják a bírósági érvelés meghatározó szerepét a bírói döntés legitimációjában.[14] A bírói viselkedést az 1940-es évek óta a politikatudomány kutatja. E kutatások első egyesült államokbeli megjelenésétől[15] az elmélet eredményei és módszerei a jogtudományra is hatottak. A bírói viselkedés kutatásának azóta számos különböző területe létezik, amelyek központi eleme, hogy empirikus vizsgálatok révén próbálják magyarázni a bírói attitűdök és a bírói döntés különböző vetületei közötti feltételezett kapcsolatot.[16]

2.2. Mit értelmezünk? Az alkotmány

[8] „Sosem feledkezhetünk meg arról, hogy az *alkotmány* az, amit értelmezünk" – írta John Marshall, az Amerikai Legfelső Bíróság elnöke nem sokkal az alkotmányos felülvizsgálat bevezetése után.[17] Marshall érvelése szerint az alkotmány különleges jogi jellege többek között abban rejlik, hogy a

szabályozandó élethelyzeteket nagy vonalakban és tömören írja le, ezért az alkotmányt annak természete és a szöveg alapján kell értelmezni. Az alkotmányértelmezés elmélete és módszerei tehát nem választhatók el attól a céltól, amelyre az alkotmányértelmezés irányul.[18] Az alkotmány által betölteni kívánt funkciók behatárolják az értelmezési módszereket, illetve irányt szabnak azoknak, és segítséget nyújthatnak az alkotmányértelmezési módszerek kiválasztásában és igazolásában. Ez a logika azonban szemben áll azokkal az elméletekkel, amelyek az érvelést elsődlegesnek tartják az alkotmányhoz képest, és ezért a jogot, illetve az alkotmányt alapvetően az érvelés eredményének tekintik, nem pedig fordítva. Az érvelés elsőbbségét hirdető felfogásban az alkotmányértelmezés célja az, amit az értelmező akként szab meg, és az alkotmányértelmezés is csupán az érvelés kimenetelére alapozva értékelhető.[19] A továbbiakban az első megközelítés által kijelölt úton haladunk tovább, mivel mindenfajta emberi cselekvést a mögötte álló cél határoz meg,[20] illetve azért is, mert kizárólag a meggyőző erőn alapulva nem volna lehetséges helyes vagy helytelen értelmezési módszerekről beszélni.[21]

[9] Az alkotmányértelmezés előkérdéseként vizsgálandók tehát az alkotmány fogalmi elemei.[22] Ehhez kiindulhatunk az alkotmány öndefiníciójából. Általában az alkotmányok, mint ahogy a magyar Alaptörvény is, eljárási szempontból definiálják az alkotmányt: az alkotmány az, aminek az elfogadásához az országgyűlési képviselők kétharmadának szavazata szükséges [Magyarország Alaptörvénye S) cikk (2) bekezdés]. Szempontunkból azonban fontosabb az a kérdés, hogy miért, azaz milyen célok érdekében fogadják el az alkotmányokat. Az egyik alapvető rendeltetése az alkotmánynak, hogy az államhatalomnak korlátot szabjon. Az írott alkotmányok megjelenése általában véve is kötődik ahhoz a gondolathoz, hogy írott szabályok garantálják a polgárok alapvető jogait. Ehhez tehát szorosan kapcsolódik az alkotmánynak az a rendeltetése, hogy elismerje és érvényesítse az alapvető jogokat.[23] E két alapvető funkción kívül léteznek további lényeges céljai is az alkotmánynak, például az, hogy meghatározza a jogrendszer további elemeinek megalkotására és módosítására vonatkozó eljárást és hogy világosan szabályozza az állami szervek feladatait.

[10] Az állami szervek hatalma korlátozásának és az alapvető jogoknak a puszta alkotmányba foglalása azonban még nem jelenti, hogy ezek a szabályok megfelelően érvényesülnek is. Számos autokratikus rendszer rendelkezik írott alkotmánnyal, ezek azonban a gyakorlatban nem vagy másképp érvényesülnek, mint a demokratikus jogállami alkotmányok. Az előbbiek funkciója például, hogy a nemzetközi közösség felé igazolási alapul szolgáljanak, vagy hogy a hatalom azokon keresztül kommunikálja politikai programját.[24] Mivel ezek az alkotmányok eltérő célokat szolgálnak, ezért értelmezésük is eltérő.[25]

[11] Ezzel szemben a demokratikus, jogállami alkotmányok az államhatalom korlátozása és az alapvető jogok biztosítása érdekében jöttek létre, ami akkor valósulhat meg, ha rendelkezéseik normatív szabályokként funkcionálnak. Ehhez szükséges például, hogy az alkotmány egy teljes politikai közösségen[26] alapuljon, illetve hogy azt formailag érvényes és felsőbbrendű jogszabályként fogadják el és ekként is működjön. Ennek általában része az alkotmányként történő megnevezés[27] és a jogrendszerben elfoglalt kiemelt hely, amelyet rendszerint az alkotmány elfogadásának különleges szabályai biztosítanak.[28] Ehhez kapcsolódik a formális jogállamiság követelményrendszere is, amely a jogrendszer előrelátható és koherens működésén keresztül végső soron a személy kiteljesedését és méltóságát védi.[29] Ezért minden jogállami alkotmány feltétlen érvényesülésre törekszik az abban foglalt korlátok kikényszerítése és az alapjogok védelme érdekében. Ebből kiindulva az alkotmányértelmezés során is azok a módszerek tekinthetők jobban igazolhatónak, amelyek az alkotmány normativitását, azaz kötelező erejét a fenti célok érdekében leginkább érvényre juttatják.

3. Az alkotmányértelmezés és jogértelmezés

[12] Az alkotmányértelmezésről szóló viták előkérdése, hogy az alkotmány értelmezése különbözik-e – és ha igen, mennyiben – az egyszerű jogértelmezéstől.[30] A kérdés nagyrészt abból a perspektívából

merül fel, hogy vajon más módszereket használunk-e az alkotmány, illetve az egyszerű jogszabályok értelmezésekor. Az alkotmányértelmezés különleges jellegének alátámasztása legtöbbször az alkotmánybírósági aktivizmus igazolása miatt válik szükségessé, ami a szövegtől jobban eltávolodó, kreatívabb értelmezési módszerek használatát igényli. Az alkotmányértelmezés különleges jellegének alátámasztására olyan érvek szolgálnak, mint hogy az alkotmány nem tisztán jogi, hanem politikai jellegű dokumentum is, vagy hogy az alkotmány szövege sokkal elvontabb és absztraktabb, mint egy egyszerű jogszabályé.[31] A hazai jogirodalomban viszonylag szilárd álláspont szerint az alkotmány- és a jogértelmezés módszerei nem különböznek egymástól.[32] Ennek okaként szokás említeni, hogy 1. nemcsak az alkotmány, hanem más jogszabályok is lehetnek politikai jellegűek; 2. nemcsak az alkotmány, hanem más jogszabályok is lehetnek az átlagosnál elvontabbak; továbbá 3. a gyakorlat sem mutat különbséget az alkotmány és más jogszabályok értelmezési módszerei között, legfeljebb egy-egy értelmezési módszert az alkotmánnyal kapcsolatban gyakrabban használnak, ez azonban csupán mennyiségi és nem minőségi különbség.

[13] Ha az alkotmányértelmezési módszerek közötti éles különbségek nem is igazolhatók, léteznek olyan technikák, amelyeket csak az alkotmány értelmezésekor használunk, és olyanok is, amelyeket egyszerű törvények esetén igen, de az alkotmány értelmezésekor nem használunk. Az elsőre példa az alkotmányra mint egységes rendszerre hivatkozó értelmezés[33] és a *„praktische Konkordanz”* elve, amelynek lényege, hogy az alkotmányos rendelkezéseket az egyedi ügy során úgy kell praktikusan összecsiszolni, hogy egyiket se hagyjuk teljesen figyelmen kívül.[34]

[14] Emellett vannak olyan módszerek, amelyeket egyáltalán nem vagy nem úgy használunk az alkotmány értelmezésekor, mint az egyszerű jogszabályok alkalmazása esetén. Ilyen az az értelmezési szabály, amely szerint a jogszabályokat mindig a hierarchiában magasabban lévő jogszabállyal összhangban kell értelmezni; az alkotmány értelmezésekor azonban nincs magasabb szintű jogszabály, az alkotmányon belül pedig az alkotmány egységének elve érvényesül.[35] Ugyanez a fajta rendszertani-kontextuális érv működik az ellentétes irányba is; eszerint az alkotmányt nem értelmezhetjük a nála alacsonyabb szintű jogszabállyal összhangban, hiszen azzal az alkotmány szupremáciáját, vagyis mint végső hivatkozási alapot s annak kötelező erejét veszélyeztetnénk.[36]

[15] Az alkotmányértelmezés tehát egyrészt a gyakorlati érvelés körébe sorolható, hiszen mint bármely más racionális vitában, a felek álláspontja feltétlen igazolást követel, másrészt azonban az alkotmányértelmezés módszerei nem különböznek lényegesen az egyszerű jogértelmezéstől. Egy kifejezett különbség mégis felfedezhető, mégpedig az, hogy az alkotmányértelmezést és a sima jogértelmezést másképpen igazoljuk.[37]

4. A különböző alkotmányértelmezési módszerek

[16] Az alábbiakban az alkotmányértelmezés szempontjából legfontosabb módszereket tárgyaljuk.[38] Habár számos módszer köré épült átfogó alkotmányelmélet, széles körű egyetértés van abban, hogy nem létezik *egyetlen* helyes értelmezési módszer. Ennek ellenére két szinten is beszélhetünk helyes vagy helytelen alkotmányértelmezési módszerről. Egyrészt elméleti síkon érvényesül az a korábban említett tétel, hogy a legjobban azok a módszerek igazolhatók, amelyek jobban elősegítik az alkotmány által betölteni hivatott célokat – ez azonban a legtöbb esetben az alkotmány pontos szövegétől, az ahhoz kapcsolódó joggyakorlattól, a jogi kultúrától, valamint a konkrét eset körülményeitől függ. Másrészt minden módszer alkalmazásának megvannak a saját szabályosságai és fogalomrendszere, aminek figyelembevétele (vagy éppen elferdítése) az alkotmányértelmezés alanyától függ. Ezért tehát egyik alkotmányértelmezési módszer sem mentes a visszaélések lehetőségétől és mindegyik a visszájára fordítható.

4.1. A szövegszerű értelmezés

[17] Szövegszerű értelmezésen a következőkben a szavak mindennapi vagy a szaknyelvben

használatos jelentésén alapuló értelmezést értjük. Lényegében ezzel azonos módszerre utal a szöveghű, nyelvtani, szó szerinti vagy a szavak általánosan elfogadott jelentésén alapuló értelmezés is.[39] Az alkotmány formális autoritásának tiszteletben tartása miatt általánosan elfogadott tétel, hogy a szöveg szolgál az értelmezés kiindulópontjául.[40] Ezenkívül a jogi szövegek célja általában is az, hogy korlátot képezzenek,[41] ami az alkotmány esetében kifejezetten is fontos, hiszen annak egyik alapvető rendeltetése, hogy az államhatalom korlátozása révén megakadályozza az önkényes hatalomgyakorlást. A szövegszerű értelmezést továbbá a formális jogállamiság védelme is alátámasztja.[42] A közhatalom gyakorlásának törvény alá rendeltsége, a jogkövetés és a jogalkalmazás lehetővé tétele, a kiszámíthatóság és az előreláthatóság mind a jogbiztonságból következő olyan alapelv, amely azt követeli meg, hogy az alkotmány szövegére visszavezethető, koherens és világos döntések szülessenek.[43]

[18] Az alkotmány szövegszerű értelmezésének speciális amerikai leágazása az ún. textualista értelmezés, amely az alkotmány szó szerinti jelentésére helyezi a hangsúlyt. A textualista irányzaton belül is léteznek különböző megközelítések, mint a szigorú szövegolvasat, amely a szó szerinti jelentést tartja irányadónak, és a mérsékelt irányzat, amely a nyelvi jelentés körébe vonja a szöveg kontextusát, valamint a „közösen osztott háttértudást”,[44] amely az egyes jogintézmények mögött meghúzódik. Ezenkívül létezik olyan leágazása is a textualista iskolának, amelyik nem a jelenkori jelentést, hanem az alkotmány eredeti (azaz az elfogadáskori) jelentését keresi *(original meaning).* A módszer egyik legismertebb képviselője Antonin Scalia,[45] aki szerint „a jó textualista se nem a szó szerintiség híve, se nem nihilista”.[46] Ehelyett amellett érvelt, hogy az alkotmányt annak eredeti jelentését követve kell értelmezni, amihez a kontextus ismerete kulcsfontosságú.[47]

[19] A szövegszerű értelmezési elméletek képviselőinek egyik leggyakoribb érve, hogy a szöveg eredeti jelentésének kutatása egyeztethető össze leginkább a bíró alkotmányos szerepével,[48] továbbá hogy az alkotmányozó széles demokratikus felhatalmazása miatt ez a módszer rendelkezik a legnagyobb legitimitással.[49] Az említett klasszikus érveken kívül a nyelvtani értelmezés jelentőségét a szöveg nyelvfilozófiai karaktere további érvekkel támasztja alá.[50] Eszerint a jogi nyelvhasználat (->nyelv és jog) többnyire szabályvezérelt cselekvés, amelynek meghatározott módszerei vannak – többek között az, amely szerint az írott szöveg nem csupán a szavak nyelvtani jelentését és azok egymáshoz kapcsolódásának logikus rendjét képes kommunikálni, hanem a kontextust és bizonyos implikációkat is.[51] E megközelítés szerint a szavak, kifejezések jelentése azok múltbeli használata, például az alkotmányt kibontó alkotmánybírósági határozatok révén, többletértelemmel töltődik fel, és a nyelvtani értelmezés szélesebb körben való alkalmazhatóságát teszi lehetővé.[52]

4.2. A rendszertani-kontextuális értelmezés

[20] A rendszertani (vagy kontextuális, strukturális, harmonizációs) értelmezésnek számos változata ismert, s külön az alkotmányértelmezés területén is számos további leágazása létezik. A módszer legismertebb változata szerint a rendelkezés értelmét annak az alkotmányon belül elfoglalt helye, esetleg a többi rendelkezéshez vagy címhez képest elfoglalt sorrendje alapján határozzuk meg. A rendszertani-kontextuális módszer lényege tehát, hogy a kérdéses rendelkezést az alkotmány többi rendelkezésével összhangban értelmezi.[53] Az ilyen harmonizációs érveknek létezik „nemzetközi” változata is, amely szerint az alkotmány értelmét az uniós joggal vagy a Magyarországra kötelező nemzetközi szerződésekkel összhangban kell megállapítani.[54] A rendszertani-kontextuális módszereken belül az alkotmány koherens,[55] egységes jellegére alapozó módszerek különös jelentőséggel bírnak. A magyar Alkotmánybíróság már korai gyakorlatában hivatkozott arra, hogy az alkotmány „egységes és ellentmondás nélküli rendszer”, azaz „[v]alamennyi rendelkezésének megállapítható célja és értelme van, közöttük sem ellentmondás, sem pedig alkotmányjogi kérdések eldöntését meghiúsító hézag nem lehet”.[56]

[21] Ezenkívül ez az elv garantálja, hogy az alkotmányi rendelkezések együtt érvényesülnek, azaz

egyik sem ronthatja le egy másik alkotmányi rendelkezés kötelező erejét és érvényesülését. Mindebből közvetve az is következik, hogy az alkotmányi és nem alkotmányi rendelkezések egymástól egyértelműen megkülönböztethetők, lehetővé téve az alkotmányos rendelkezések védelmét, azaz a jog uralma és az alapjogok érvényesülését. Az alkotmány egységének elvére alapozott érvelés tehát az alkotmány kötelező erejének érvényesülését hivatott elősegíteni, ami nagyban alátámasztja alkalmazását.

4.3. A korábbi alkotmánybírósági határozatokon vagy precedenseken alapuló értelmezés

[22] A címben szereplő különbségtétel a kontinentális és az angolszász jogrendszerek közötti eltérést hivatott kifejezni e módszer tekintetében. Míg a kontinentális jogrendszerekben a követendő magatartási mintákat általános normák tartalmazzák, az angolszász jogrendszerekben a bíró „az egyes esetek elbírálása során feltárja s kimondja azt a tőle függetlenül és már ő előtte fennálló jogot, amely arra és a hasonló esetekre szabályt mutat”.[57] Míg tehát az esetjogi rendszerben a precedensek szerinti értelmezés azt jelenti, hogy a későbbi bíróságok kötelesek hasonló esetekben követni a velük egy szinten lévő vagy felsőbb szintű bíróságok ítéleteit, addig a kontinentális jogrendszerekben az ítélkezési gyakorlat csupán alkalmazza, illetve kibontja és cizellálja a kötelező magatartási mintákat tartalmazó általános normák értelmét. Ez azonban közel sem jelenti, hogy a kontinentális jogrendszerekben a korábbi bírósági gyakorlaton alapuló értelmezés ne bírna kiemelkedő jelentőséggel. Ahogy azt a világ különböző országainak érvelési kultúráját vizsgáló kutatás is igazolni látszik, a kontinentális országok alkotmánybíróságai és legfelső bíróságai egyaránt nagy arányban támaszkodnak döntéseikben a precedens szerinti értelmezési módszerre.[58] Ehhez hasonlóan a magyar Alkotmánybíróság joggyakorlatában is a múltbéli alkotmánybírósági döntéseken alapuló alkotmányértelmezés az egyik leggyakrabban használt alkotmányértelmezési módszer.[59] Ennek oka a formális igazságosság egyik alapelve, amely szerint a hasonló eseteket hasonlóan kell eldönteni. A múltbéli alkotmánybírósági döntéseken alapuló értelmezés tehát elősegíti az alkotmány következetes és koherens értelmezését, illetve ezen keresztül érvényesíti a jogbiztonság és az előreláthatóság elveit is. A korábbi alkotmánybírósági döntések – az elterjedt nézettel szemben – nem nagyobb szabadságot, hanem éppen ellenkezőleg, korlátot jelentenek a mindenkori alkotmánybírósági döntés meghozatalakor. A múltbéli (alkotmány)bírósági döntések funkciója ugyanis éppen az, hogy ezek a korábbi értelmező és fogalommeghatározó döntések megakadályozzák az önkényes döntéshozatalt. Ez azonban nem jelenti, hogy a korábbi alkotmánybírósági döntésektől ne lehetne eltérni, csupán azt, hogy az eltérést is megfelelően igazolni kell. [60] A korábbi alkotmánybírósági döntések szerinti értelmezés szempontjából általában az állandó gyakorlat számít irányadónak.[61]

[23] Az Alaptörvény előtti magyar alkotmánybírósági gyakorlaton[62] alapuló alkotmányos fogalomrendszernek jelentős szerepe volt az 1949. évi XX. törvény a Magyar Köztársaság Alkotmánya (a továbbiakban: Alkotmány) kodifikációs hiányosságainak kitöltésében, és közvetve annak legitimációs bázisának erősítésében.[63] Mivel az alkotmánybírósági döntések az alkotmány szövegének korábbi értelmezésein is alapulnak, ezek a korábbi, fogalomépítő döntések közvetlenül hatnak az alkotmány érvényesülésére és kötelező erejére.[64] Idekapcsolódik az Alaptörvény hatálybalépése előtt elfogadott alkotmánybírósági döntések szerepe körül kialakult vita. Az Alkotmánybíróság először hivatalból vizsgálta meg a kérdést, és a 22/2012. (V. 11.) AB határozatban kimondta, hogy az Alkotmány alapján hozott alkotmánybírósági határozatok felhasználása nem lehet automatikus, de amennyiben az Alaptörvény szövege és értelmezési rendelkezései azt alátámasztják, a korábbi joggyakorlat érvei nem hagyhatók figyelmen kívül (Indokolás [40]–[41]). Ezt követte az Alaptörvény negyedik módosítása: a Záró és vegyes rendelkezések közé iktatott 5. pont hatályon kívül helyezte az Alkotmány alapján hozott alkotmánybírósági határozatokat. Az Alkotmánybíróság a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatban kimondta, hogy

> [a]z Alkotmánybíróság az újabb ügyekben vizsgálandó alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indokolásába történő beillesztése.[65]

Az Alkotmánybíróságnak az új alkotmányt megelőzően hozott döntéseihez való viszonya tehát lényegében nem változott: azok az Alaptörvény hatálybalépése után továbbra is felhasználhatók és idézhetők azzal, hogy azt minden esetben igazolni szükséges a fent idézett szempontoknak megfelelően. Az Alkotmánybíróság érvelése szerint a korábbi alkotmánybírósági gyakorlat felhasználására való lehetőség megtartása a hazai és az európai alkotmányos kultúrából és az alkotmányjog szabályszerűségeiből következik {13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [33]}.

4.4. Az objektív teleologikus értelmezés

[24] Az objektív teleologikus értelmezés lényege, hogy az alkotmány szövegét az adott rendelkezés céljával *(ratio legis)* összhangban értelmezzük.[66] Az objektív jelző arra utal, hogy a cél az értelmezett norma szövegére visszavezethető, illetve azzal alátámasztható.[67] Lehetséges, hogy az alkotmányi rendelkezés célja kifejezetten megtalálható az alkotmány szövegében, de az is elképzelhető, hogy ezt a célt az alkotmánybíróság korábbi határozataiban fejlesztette ki, illetve csiszolta.[68] Egyes szerzők a szociológiai módszerre alapozva vélik megismerhetőnek e célt, mint Benjamin N. Cardozo, aki a módszer szellemi atyjára, Rudolph von Jheringre hivatkozva[69] a történelem és az egyén tapasztalataira és a társadalmi körülményekre alapozva határozná meg azt.[70] Mások szerint „egy törvény objektív célját azok az érdekek, célok, értékek, politikák és funkciók jelentik, amelyek elérésére egy demokráciában a törvényeket hozzák".[71] Egy speciális fajtája ennek az értelmezésnek, amikor magának az alkotmánynak a rendeltetésére alapozzuk az értelmezést. Attól függően, hogy ki mit tart az alkotmány céljának, az értelmezés vezethet bírói aktivizmushoz és bírói önkorlátozáshoz is.[72]

[25] Az objektív teleologikus értelmezés egyik legnagyobb előnyének azt tartják, hogy képes összeegyeztetni és kontroll alatt tartani az értelmezés objektív és szubjektív faktorait, azaz képes a jogászi gondolkodás külső és belső szintjei között hidat teremteni.[73] Habár a cél meghatározása szükségszerűen értékítéltet feltételez, e módszer szerint azt sosem indokolhatjuk pusztán személyes értékválasztásunkkal, hanem csak a normatív szövegre alapozva. Az objektív teleologikus módszer lényege tehát, hogy képes a jogászi gondolkodásmódnak megfelelően, legitim módon becsatornázni a bírói döntéshozatalban adott esetben megjelenő jogon túli szempontokat. Végül, e módszer használata által lehetőség nyílik az alkotmány fogalomrendszerének kiépítésére és csiszolására is, aminek révén a magyar bíróságok érvelési kultúrája is javítható.[74] A német–osztrák irodalomban alapvetően *objektiv-teleologische Auslegung* elnevezés alatt szerepel,[75] míg az amerikai irodalom *purposive interpretation*ként ismeri. A cél szerinti értelmezés kapcsolódik az ún. evolutív értelmezési módszerekhez is, amelyek lényege, hogy az alkotmányt valamilyen inherens cél érdekében a folyamatosan változó körülményekhez igazodva kell értelmezni.[76]

[26] A módszer kritikájaként[77] szokás említeni, hogy a jogszabályoknak nem lehet szándékot (célt) tulajdonítani, valamint hogy a legtöbb esetben több ilyen cél is azonosítható, amelyek ellentétes értelmezésekhez vezethetnek. A teleologikus módszer a kritikák szerint jelentős mozgásteret ad a bíráknak, ezért az aktivista alkotmánybírósági gyakorlatot erősíti.

4.5. A szubjektív teleologikus értelmezés

[27] Az objektív teleológiai módszerrel szemben a szubjektív teleologikus módszer az alkotmányt megalkotók szándékaira támaszkodik. A „szubjektív" jelző tehát arra utal, hogy az értelmezés eszközéül használt cél nem a normatív szövegen alapul, hanem meghatározott személy vagy személyek akaratán. Az alkotmányozó akaratára hivatkozó értelmezés szerint tehát az alkotmánynak olyan jelentést kell tulajdonítani, amilyet annak elfogadásakor az alkotmányozó adni kívánt. Ennek oka nem abban keresendő, hogy az alkotmányozó különleges tudás birtokában van, hanem abban, hogy alkotmányozóként nagyobb legitimációval rendelkezik meghatározni a szöveg jelentését.[78] Az alkotmányozói szándék feltárásának eszközéül alapvetően az alkotmányozás során keletkezett írott anyagok és egyéb dokumentáció *(travaux préparatoires)* szolgál.[79]

[28] A szubjektív teleologikus módszernek létezik olyan változata, amely az alkotmányozói akaratot tartalmi értelemben használja, és valójában a jogalkotó célját érti alatta *(intentionalism)*.[80] Mivel a *common law* jogrendszerekben nem tulajdonítanak szándékot a normának,[81] itt legfeljebb egy elvont nézőpont, az „észszerűen gondolkodó hallgatóság" *(reasonable audience)* megalkotásával oldható fel a probléma.[82] Jeffrey Goldsworthy érvelése szerint a jogalkotói „akarat" érvényesítése az értelmezésben azért fontos, mert azzal a jogalkotói szupremácia és vele a konstitucionalizmus alapjainak védelme válik lehetővé.

[29] Az Amerikai Egyesült Államokban az originalizmus[83] néven ismert önálló teleologikus módszer alapja az alkotmány és az alkotmánymódosítások megszavazói, valamint gyakran a *Federalist Papers* szerzői[84] eredeti akaratának kutatása. Az eredeti originalista elméletben később bekövetkezett fordulat szerint az alkotmány (illetve a törvények) értelmezését nem a szubjektív jogalkotói akaratra kell alapozni, hanem a szándékot elsősorban az alkotmány szövegével kell igazolni.[85] Scalia elhatárolta saját elméletét az alkotmányozó szándéka alapján történő értelmezéstől, amelyet úgy jellemzett, mint amikor Nero császár az oszlopok tetejére tűzte ki dekrétumait, hogy azokat senki se olvashassa el.[86]

[30] A szubjektív teleologikus értelmezési módszereket számos kritika érte. Ezek elsősorban azt kifogásolják, hogy az alkotmányozói szándék számos esetben nem létezik visszakereshető formában, de ha létezne sem lehetne annak feltárását a bírók feladatává tenni, hiszen a számos tagból álló alkotmányozói szervek közös akarata lényegében kideríthetetlen.[87] Egy másik ellenérv szerint az alkotmányt nem (csak) parlamenti képviselők írják, a minisztériumi kodifikátorok szándékaira hivatkozni pedig nem legitim.[88] Végül egy specifikus hazai érv az alkotmányozó szándékára hivatkozó értelmezési módszerekkel szemben, hogy azok alkalmazása alkotmánytörténeti okokból nem helyezhető át problémamentesen a magyarországi kontextusba.[89]

4.6. A szubsztantív értelmezés

[31] Legtágabb értelemben a módszer lényege, hogy az alkotmány értelmezéséhez közvetlenül jogon túli, azaz erkölcsi, illetve gazdaságossági szempontokat használ. Idetartoznak azok az elméletek, amelyek az alkotmány értékalapjára, a természetjogra vagy a többségi (pozitív) erkölcsre[90] alapozva értelmeznék az alkotmányt, és ugyancsak idesorolhatók a jog gazdaságossági és hasznossági elemzését[91] vagy a szociológiai szempontokat[92] érvényesítő módszerek.

[32] Külön említést érdemel az 1950-es és 60-as évek polgárjogi mozgalmai után létrejövő morális alkotmányértelmezési irányzat, azon belül is a Ronald Dworkin nevéhez köthető értelmezési elmélet.[93] Eszerint a kortárs joggyakorlat egy folyamatosan kibontakozó narratíva a társadalom és az alkotmány alapjául szolgáló liberális politikai eszmény megvalósításáról. Eszerint tehát az alkotmányt nem közvetlenül erkölcsi érvek szerint kell értelmezni, hanem aszerint az értékrend szerint, amelyik a legjobban illeszkedik az alkotmány alapjául szolgáló narratívába, és annak legjobb olvasatát adva igazolási alapjául is szolgál az említett politikai eszménynek.

[33] Az első magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában is számos alkalommal előfordult az értékalapú értelmezés, amit több irányból is kritika ért: az egyik oldalról a tartalmi igazságosság szempontjainak háttérbe szorulása miatt és a formális jogállamiság, valamint az alkotmány semleges értékrendjének hangsúlyozása miatt,[94] a másik oldalról pedig az egyes alapjogok mögött lévő értékek kifejezett elismerése és továbbfejlesztése miatt.[95] Az Alkotmánybíróság értékalapú alkotmányértelmezése leginkább az élethez és méltósághoz való jogot érintő ügyekben, így például a halálbüntetés eltörléséről szóló határozatban vagy a pozitív diszkriminációval kapcsolatos alkotmánybírósági határozatokban került előtérbe.[96] A hazai jogi szakirodalomban megtalálhatók a morális alkotmányértelmezés dworkini ágának támogatói[97] és kritikusai is.[98] Ez utóbbiak egyik fő érve, hogy a racionális jogi diskurzus érdekében az erkölcsi érveket célszerűbb átfordítani objektív teleologikus érvekké.[99]

4.7. Az összehasonlító alkotmányjogi értelmezés

[34] Az összehasonlító alkotmányjogi értelmezési módszer lényege, hogy az alkotmány rendelkezését külföldi jogrendszerekből származó források segítségével értelmezzük. Az összehasonlító alkotmányjogi értelmezés három különböző külföldi forrásra támaszkodhat: külföldi jogszabályokra (alkotmányra), külföldi bírósági döntésekre (alkotmánybírósági vagy legfelső bírósági döntésekre), valamint külföldi jogintézményeket érintő tapasztalatra. Nem tekinthető összehasonlító jogi értelmezésnek tehát, ha olyan nemzetközi egyezményt vagy szerződést (vagy az az alapján felállított bíróság által hozott döntést) használunk az értelmezéshez, amely Magyarországra kötelező erővel rendelkezik, mert az erre alapított érvek nemzetközi harmonizációs érveknek tekinthetők[100] és kötelező erejük miatt megkülönböztetendők az összehasonlító jogi érvektől.

[35] Az összehasonlító alkotmányjogi értelmezés jelentősége és alkalmazása az elmúlt években folyamatosan növekedett.[101] Az összehasonlító alkotmányjogi érvelés terjedése az általános globalizációs trendek és a nemzetközi, valamint nemzetek feletti bíróságok megerősödése[102] mellett olyan okokkal magyarázható, mint az alkotmányosságot és az alapjogokat védelmező bírói önkép általánossá válása, a globális összehasonlító akadémiai és bírói közösség kialakulása, valamint a közöttük létrejövő dialógus.[103] Az összehasonlító alkotmányjogi érvelés gyakran összefonódik egy közös, modern és nemzetek feletti jog gondolatával,[104] amely számos, diktatúrák leverése után alakult, illetve legitimációs problémákkal küzdő alkotmánybíróságnak segített megalapozni a tekintélyét.[105]

[36] Mára az összehasonlító alkotmányjog, illetve az arra alapozó értelmezési módszerek széles körű irodalommal rendelkeznek,[106] és ezek különböző módszerekkel és tudományterületekkel egyesülve[107] gazdagíthatják az alkotmányjogi problémák megértési kísérleteit. Ugyanakkor az összehasonlító alkotmányjogi forrásokra alapozó értelmezést számos kritikával is illették. Az egyik ilyen kifogás szerint a módszer nem rendelkezik megfelelő legitimitással, hiszen az említett forrásokat nem a nemzeti szuverenitással rendelkező jogalkotó szervek fogadták el, azaz az adott országban nem rendelkeznek jogi kötőerővel.[108] Egy másik kifogás szerint az összehasonlító jog nem rendelkezik megfelelően szilárd módszertannal, ami annak alkalmazását önkényessé és ellenőrizhetetlenné teszi.[109]

5. Az Alaptörvény R) cikkének és 28. cikkének alkotmányértelmezési szabályai

[37] A 2012-ben hatályba lépett magyar Alaptörvény kifejezett alkotmányos szabályban rendezi az alkotmányértelmezési módszerek használatát. Az Alaptörvény eredeti R) cikke szerint az alkotmány rendelkezéseit „azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni”. Ezenkívül a rendes bíróságokra vonatkozó eredeti 28. cikk azt is megállapította, hogy „a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik”, valamint hogy „az Alaptörvény és a

jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak". Habár ez utóbbi szabály az „Az állam" fejezeten belül a rendes bíróságokról szóló alfejezetben helyezkedik el, a 28. cikk a jogszabályok értelmezésén túl további szempontokat szolgáltat az Alaptörvény értelmezéséhez is, ezért a következőkben a két cikket együtt tárgyaljuk.

[38] Magyarország Alaptörvényének 2019. január 1-jétől hatályos hetedik módosítása mindkét cikket további rendelkezésekkel egészítette ki. Az R) cikk kiegészült egy (4) bekezdéssel, amely szerint minden állami szerv köteles védelmezni az ország alkotmányos önazonosságát és keresztény kultúráját, a 28. cikk új második mondata szerint pedig „[a] jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni".

[39] Az új alkotmányértelmezési szabályok szerint az alkotmány értelmezésére és a rendes jogszabályok értelmezésére vonatkozó szabályok – legalábbis a normatív szöveg szintjén – elkülönülnek egymástól, a változás mibenlétéről azonban megoszlanak a vélemények. Az új rendelkezések egyrészt olvashatók úgy, hogy a 28. cikkben foglalt szabály eddig is a jogalkotó szubjektív szándékát fejezte ki, és a szövegszerű változás pusztán az eredeti szándék csiszolását jelenti.[110] Másrészt érvelhetünk amellett is, hogy mivel az eredeti szabályozásban az Alaptörvény és a jogszabályok célján a norma objektív célját és nem a megalkotók szándékát kellett érteni,[111] ezért a hetedik módosítás legfeljebb a rendes bírósások jogértelmezésén változtatott, de az Alaptörvény értelmezési szabályain nem. Ezt látszik alátámasztani, hogy a 28. cikk a „jogszabályok céljáról", míg az R) cikk az „Alaptörvény rendelkezéseiről" beszél. Mindezt végső soron az alkotmánybírósági gyakorlat tisztázhatja, azonban mivel a fenti változások hatálybalépése óta kevés idő telt el, egyelőre nem sokat tudni azok gyakorlati érvényesüléséről.

[40] Az R) cikk ezenkívül előírja a történeti alkotmány vívmányai szerinti értelmezést,[112] amely az Alaptörvény hatálybalépéséig nem létezett alkotmányértelmezési módszerként, s máig is szakmai viták[113] tárgya annak meghatározása. A történeti alkotmány lényege az, hogy nincs egy (vagy több részből álló) írott és zárt (egységes) kartális alkotmány, hanem több, írott és íratlan részből álló, akár a jogforrási hierarchia különböző fokain létező, nyitott szerkezetű jogszabályok együtteséről beszélhetünk.[114] A történeti alkotmányfelfogás eredeti jelentésével és értelmével nehezen összeegyeztethető az írott alkotmány célja és működése.[115]

[41] Végül az Alaptörvény R) cikke utal a preambulumra is mint alkotmányértelmezési segédeszközre. A preambulumok külön alkotmányos szabály nélkül is értelmezési segédletként szolgálnak, ami abból is következik, hogy az azokban foglaltak rendelkeznek kötelező erővel.[116] A jogi normatív erő hiányát jelzi, hogy a preambulumban foglalt állítások nem parancsoló jellegű rendelkezések, azok érvényesülését nem lehet jogilag kikényszeríteni, mivel szabályok helyett többek között ígéreteket, reményeket, bizakodást fejeznek ki, amelyek esetében nem érvényesítésüket várjuk el, hanem hitelességüket, őszinteségüket vagy egyéb pszichológiai mozzanatot.[117] Az Alkotmánybíróság az elmúlt évek gyakorlatában csupán elvétve utalt a preambulumra, a történeti alkotmány vívmányaira és a 28. cikkben szereplő értelmezési szabályra, ezért azok értelmezése köré eddig nem épült koherens gyakorlat.[118]

6. JEGYZETEK

[1] Jack M. BALKIN: „The Framework Model and Constitutional Interpretation" in David DYZENHOUS – Malcolm THORBURN: *Philosophical Foundations of Constitutional Law,* Oxford, Oxford University Press, 2016, 241.

[2] BALKIN (1. j.) 241; Susan J. BRISON – Walter SINNOTT-ARMSTRONG: *Contemporary Perspectives on Constitutional Interpretation,* Boulder–San Francisco–Oxford, Westview, 1993, 3–4.

[3] A döntés igazolásának szükségessége nemcsak pozitív jogi szabályok miatt szükséges [például a polgári perrendtartásról szóló 2016. CXXX. törvény 346. § (4) bekezdése], hanem jogfilozófiai és gyakorlati filozófiai szempontból is. Lásd SZABÓ Miklós (szerk.): *Ius humanum. Ember alkotta jog,* Miskolc, Bíbor, 2001; BÓDIG Mátyás: „Adalékok a jogi érvényesség jogelméleti problémájának tisztázásához" *Jogelméleti Szemle* 2003/1.

[4] BENCZE Mátyás: *Elvek és gyakorlatok. Jogalkalmazási minták és problémák a magyar bírói ítélkezésben,* Budapest, Gondolat, 2011, 27; Arthur DYEVRE – András JAKAB: „Foreword: Understanding Constitutional Reasoning" *German Law Journal* 2013/8, 984–985.

[5] BENCZE (4. j.) 38.

[6] DYEVRE–JAKAB (4. j.) 988. Az általunk is követett nézet szerint a jog, illetve az alkotmány fogalmi elemei elsődlegesek az érveléssel szemben.

[7] Az igazolásra, valamint a cselekedet indítékainak (motivációinak) feltárására vonatkozó érvek megkülönböztetéséhez lásd DYEVRE–JAKAB (4. j.) 983–984; FRÖHLICH Johanna: „Law as Reason for Action" in Mortimer SELLERS – Stephan KIRSTE (szerk.): *Encyclopedia of the Philosophy of Law and Social Philosophy,* The Netherlands, Springer, 2019.

[8] A megkülönböztetés klasszikus leírásához lásd Max Weber *Wirtschaft and Gesellschaft* című művét. A jogfilozófiában lásd H. L. A. HART: *The Concept of Law,* Oxford, Clarendon, ^{2}1994, 88–91; Brian BIX: *Jurisprudence: Theory and Context,* London, Sweet & Maxwell, ^{2}1999, 37–40; Robert ALEXY: „An Answer to Joseph Raz" in George PAVLAKOS (szerk.): *Law, Rigths and Discourse, Themes from the Legal philosophy of Robert Alexy,* Oxford, Hart Publishing, 2007, 45–48.

[9] Aulis AARNIO: *On Legal Reasoning,* Turku, Turun Yliopisto, 1977, 3.

[10] Ilyennek tekinthetők az alkotmányértelmezés területén megjelent, empirikus kutatáson nyugvó tanulmányok, mint például a következők: András JAKAB – Arthur DYEVRE – Giulo ITZCOVICH: *Comparative Constitutional Reasoning,* Cambridge, Cambridge University Press, 2017; Tania GROPPI – Marie-Claire PONTHOREAU: *The Use of Foreign Precedents by Constitutional Judges,* Oxford, Hart Publishing, 2013; ZŐDI Zsolt – LŐRINCZ Viktor: „Az Alaptörvény és az alkotmánybírósági gyakorlat megjelenése a rendes bírósági gyakorlatában 2012–2016" *MTA Law Working Papers* 2017/22.

[11] SZENTE Zoltán: *Érvelés és értelmezés az alkotmányjogban,* Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2013, 131; BRISON–SINNOTT-ARMSTRONG (2. j.) 2–3.

[12] JAKAB András: „Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt-e Magnaud?" *JeMa* 2010/1, 85–86.

[13] Az előítéletek különböző megítélés alá esnek a résztvevői és a megfigyelői pozícióban. Míg a megfigyelői perspektívától elvárható a „tudományos tisztesség", amely megkívánja, hogy kifejezetten bevalljuk és szembenézzünk az elkötelezettségeinkkel (lásd SÓLYOM Péter: *Az irodalom határhelyzete és a jog tudományossága,* Miskolc, Publicationes Universitates Miskolcinensis. Sectio Juridica et Politica. Tomus XXIV, 2006, 66.), addig a bírói döntéshozatal résztvevőinek perspektívájából a jog egységes és elfogulatlan alkalmazásához fűződő érdek kerül előtérbe. JAKAB (12. j.) 84.

[14] JAKAB–DYEVRE (4. j.) 995.

[15] C. Herman PRITCHETT: „Divisions of opinion among justices of the U.S. Supreme Court” *American Political Science Review* 1941/5, 890–898.

[16] Arthur DYEVRE: „Unifying the Field of Comparative Judicial Politics: Towards a General Theory of Judicial Behaviour” *European Political Science Review* 2010/2, 297. (Dyevre azt mutatja be, hogy a bírók politikai attitűdjének kutatása hogyan vált önálló vizsgálati területté, illetve, hogy a bírói viselkedéskutatás hogyan hat egymásra Európában és Amerikában); Erik VOETEN: „International Judicial Behavior” in Cesare ROMERO – Karen J. ALTER – Yuval SHANI: *The Oxford Handbook of International Adjudication,* Oxford, Oxford University Press, 2014; Stephen B. BURBANK: „On the Study of Judicial Behaviors: Of Law, Politics, Science and Humility” *Penn Law Legal Scholarschip Repository* 2009 (Burbank összegzi a bírói viselkedéskutatás eddigi eredményeit és kiemeli, hogy a jog és a bírói viselkedéskutatások viszonya bíróságonként változik, illetve hogy azok minden esetben az intézményes design következményei is).

[17] McCulloch v. Maryland, 17 U.S. (4 Wheat.) 316 (1819) (kiemelés az eredetiben).

[18] DYEVRE–JAKAB (4. j.) 988; BRISON–SINOTT–ARMSTRONG (2. j.) 2.

[19] Ezt az álláspontot képviseli például Jürgen Habermas és Robert Alexy. Robert ALEXY: *Theorie der Juristischen Argumentation: Die Theorie des Rationalen Diskurses als Theorie der Juristische Begründung,* 1978, 134–137; Jürgen HABERMAS: *A kommunikatív cselekvés elmélete,* ford. BERÉNYI Gábor – FELKAI Gábor, Budapest, Gondolat, 2011, 32.

[20] A miért kérdésre alapozó módszertan modern irodalmához lásd Veronica RODRIGUEZ-BLANCO: *Law and Authority Under the Guise of the Good*, Oxford and Portland, Oregon, Hart Publishing, 2014; Grégoire WEBBER: „Asking Why in the Study of Human Affairs” *The American Journal of Jurisprudence* 2015/1, 51–78.

[21] SZENTE (11. j.) 18–19; D. Neil MACCORMICK – Robert S. SUMMERS: „Interpretation and Justification” in D. Neil MACCORMICK – Robert S. SUMMERS: *Interpreting Statutes. A Comparative Study,* Aldershot, Dartmouth, 1991, 539–544.

[22] Walter F. MURPHY: „Az alkotmányértelmezés művészete” in PACZOLAY Péter (szerk.): *Alkotmánybíráskodás, alkotmányértelmezés,* Budapest, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 1995, 155–161.

[23] PACZOLAY Péter: „Az Alkotmánybíróság alkotmányvédő szerepéről” *Alkotmánybírósági Szemle* 2014/1.

[24] Tom GINSBURG – Alberto SIMPSER: *Constitutions in Authoritative Regimes,* Cambridge, Cambridge University Press, 2013. Ugyancsak eltérnek az ún. transzformatív vagy aspirációs alkotmányok, amelyek inkább a társadalmi törekvések lenyomataiként szolgálnak, nem pedig az együttélést meghatározó szabályokként. Michael C. DORF: „The Aspirational Constitutionalism” *George Washington Law Review* 2009/5–6.

[25] Dorf amellett érvel, hogy az aspirációs alkotmányok nagyrészt az alkotmányozó szándékára hivatkozó értelmezési módszereket erősítik. DORF (24. j.) 1661. Ugyancsak Dél-Afrikában az apartheid rendszert támogató jogalkotói szándékot helyezték előtérbe a *common law* jogrendszer biztosítékai helyett. Aharon BARAK: *Purposive Interpretation in Law*, Princeton, Princeton University Press, 2005, 11. 28. lj.

[26] Ennek lényege, hogy az egyének és közösségeik olyan átfogó egyesülést hoznak létre, amelynek célja, hogy mindenki számára biztosítva legyenek az együttműködés anyagi és más természetű előfeltételei, és ez által elősegítsék az egyén személyes fejlődését és kibontakozását. Lásd John FINNIS: *Natural Law & Natural Rights*, Oxford, Oxford University Press, ^{2}2011, 147–150. Hasonló érvelést alkalmazott Michael Oakeshott, aki szerint a joguralom egy meghatározott társulást feltételez. Lásd Michael OAKESHOTT: „Joguralom” in TAKÁCS Péter (szerk.): *Joguralom és jogállam,* Budapest, ELTE ÁJK Tempus, 1995 (105. lj.) 274, 281.

[27] JAKAB András: *A jogrendszer szerkezete.* Pécs, Dialóg Campus, 2007, 104.

[28] KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol. Politikatudományi és alkotmányjogi megközelítések,* Budapest, MTA TK PTI – Új Mandátum, 2012; CHRONOWSKI Nóra – PETRÉTEI József: „Alkotmányi eljárásjog, alkotmányjogi eljárások, eljárási alkotmányosság" *Iustum Aequum Salutare* 2016/3, 63–94; Jon ELSTER: „Forces and Mechanism in the Constitution-Making Process" *Duke Law Journal* 1995/2, 364.

[29] GYŐRFI Tamás – JAKAB András: „Jogállamiság" in JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja I.,* Budapest, Századvég, ^{2}2009, 162.; Germain GRISEZ: „Natural Law and Natural Inclinations: Some Comments and Clarifications" *New Scholasticism* 1987/3, 236.

[30] Ennek az előkérdése pedig az, hogy vajon az egyszerű értelmezés különbözik-e valamilyen lényeges módon a jogértelmezéstől. Egyes elméletek szerint a jog értelmezésekor ugyanazokat a módszereket ugyanúgy használjuk, mint a mindennapi nyelvben. Larry Alexander és Emily Sherwin érvelése szerint a jogot is a beszélő (azaz a mi esetünkben a jogalkotó) szándéka szerint kellene értelmezni, ellenkező esetben nem értelmezést végzünk, hanem a hasonlónak vélt esetekről szóló benyomásaink és erkölcsi megítélésünk alapján jogot alkotunk. Larry ALEXANDER – Emily SHERWIN: *Demystifying Legal Reasoning*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 220–232, 234. Ezzel szemben Robert Alexy ott látja a különbséget a jogi érvelés és a mindennapi érvelés között, hogy az előbbit csak pozitív jogi alapon igazolhatjuk. Robert ALEXY: *Theorie der juristischen Argumentation*. Frankfurt am Main, Shurkamp, 1991, 265.

[31] Az érveket röviden bemutatja és cáfolja JAKAB András: „Az Alkotmány kommentárjának feladata" in JAKAB (29. j.), 9. További érvek a kettő közötti különbség mellett: PETRÉTEI József – CHRONOWSKI Nóra – ILLÉSY István: „Az alkotmány értelmezéséről" in ZELLER Judit (szerk.): *Alkotmányjogi esetek,* Pécs, Dialóg Campus, 2005.

[32] JAKAB András: „Az alkotmányértelmezés módszerei" *Századvég* 2008/1, 30; SZENTE (11. j.) 113–115; TAKÁCS Albert: „A jogértelmezés alapjai és korlátai" *Jogtudományi Közlöny* 1993. március, 121–122.

[33] A német eredetű alkotmányjogi elv lényege, hogy az alkotmány egységes és homogén karakterét az olyan módszer juttatja a legjobban érvényre, amelyik az egyes alkotmányos rendelkezéseket a többivel egységben értelmezi. JAKAB (31. j.) 13; SZENTE (11. j.) 115. A német irodalomhoz lásd Ralf DREIER – Friedrich SCHWEGMANN: *Probleme der Verfassungsinterpretation III.,* Baden-Baden, Nomos, 1976; Donald P. Kommers – Russel A. MILLER: *The Constitutional Jurisprudence of the Federal Republic of Germany,* Durham-London, Duke University Press, 2012, 42–78.

[34] Konrad HESSE: *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland,* Heidelberg, C.F. Müller, 1990, 19–32; Ralf DREIER: „Zur Problematik and Situation der Verfassungsinterpretation" in DREIER–SCHWEGMANN (33. j.) 43.

[35] TAKÁCS (32. j.) 121.

[36] CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: *Egy alkotmány margójára,* Budapest, Osiris, 2012, 70.

[37] Philip BOBBITT: *Constitutional Interpretation,* Oxford, Cambridge, Blackwell, 1991, 11–22.

[38] A módszerek kiválasztásának alapjául *Az Alkotmány kommentárja* (JAKAB 32. j.) első kötetének elején található tanulmány szolgált. Az itt található listát némileg leegyszerűsítve tárgyaljuk, hozzáigazítva a hazai alkotmányfejlődés szempontjából lényeges szempontokhoz, így például külön csoportba soroljuk a normaértelmező precedensekre hivatkozást.

[39] TÓTH J. Zoltán: „A pozitív jogi normák bírói értelmezésének módszertana" *Jogtudományi Közlöny* 2012/3, 93–109 ; JAKAB (31. j.) 11. Ugyanez az angolszász szakirodalomban *literal meaning,* illetve az amerikai szakirodalomban *plain meaning*ként szerepel.

[40] A jogi formalizmus egyik kiindulópontja, hogy a normaszövegben található szabályok

figyelembevétele a jogi gondolkodás sajátosságaihoz tartozik. GYŐRFI Tamás: „A szabály alapú döntéshozatal melletti érvek" in SZABÓ Miklós (szerk.): *Regula Iuris. Szabály és/vagy norma a jogelméletben,* Miskolc, Bíbor, 2004, 111; FICSOR Krisztina: *Formalizmus a bírói gyakorlatban,* Budapest, Gondolat, 2015, 77–79; BLUTMAN László: „Bírói jogalkalmazás és szöveghű értelmezés" *JeMa* 2010/4.

[41] Frederick Schauert idézi John H. GARVEY – T. Alexander ALEINIKOFF – Daniel A. FARBER: *Modern Constitutional Theory: a Reader*, St. Paul, Thomson/West, ^{5}2004, 131; SZENTE (11. j.) 141.

[42] GYŐRFI–JAKAB (29. j.) 157–193.

[43] FINNIS (26. j.) 271.

[44] Frederick SCHAUER: „Easy Cases" *Southern California Law Review* 1985/1, 399.

[45] Antonin SCALIA: „Common Law Courts in a Civil-Law System: The Role of United States Federal Courts in Interpreting the Constitution and Laws" in Amy GUTMANN (szerk.): *A Matter of Interpretation,* Princeton, Princeton University Press, ^{2}2018; Antonin SCALIA – Bryen A. GARNER: *Reading Law. The Interpretation of Legal Texts,* St. Paul, Thomson/West, 2012.

[46] SCALIA (45. j.) 24.

[47] Az eredeti jelentés helyes feltárása érdekében különálló szempontrendszert és összesen 57 (!) értelmezési kánont dolgozott ki, amelyekben számos különböző szempont megjelenik, mint például a „hatékony értelmezés elve" amely szerint a dokumentum célját hatékonyan előmozdító értelmezést kell követni. Lásd SCALIA–GARNER (45. j.) 63–65.

[48] POKOL Béla: „A jurisztokrácia és a demokrácia határvonalán" *Jogelméleti Szemle* 2015/4.

[49] Például: „E [nyelvtani-logikai értelmezési] módszer igazolása azonban alapvetően az alkotmány (illetve a törvény) autoritásából indul ki, s összefonódik a legitimációs alkotmányelmélettel. [...] Az alkotmányos normák autoritása tehát abból ered, hogy az erre kizárólagosan felhatalmazott jogalkotó fogadta el őket" SZENTE (11. j.) 141.

[50] FRÖHLICH Johanna: „A nyelvfilozófia és az alkotmányértelmezés összefüggései – a szöveg korlátai és lehetőségei" *Századvég* 2012/4, 129–153.

[51] A kommunikált tartalomnak legalább három szintjét különböztethetjük meg: a kijelentés, állítás és implikált tartalom. A kijelentés a nyelvtani, mondattani jelentés, az állítás alapvetően a szándékolt tartalom, míg az implikációk olyan elemei a tartalomnak, amelyek nyelvtani szinten nem jelennek meg, mégis részei a mondat értelmének. Lásd Andrei MARMOR – Scott SOAMES: *Philosophical Foundations of Language in the Law*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2011, 8.

[52] Wittgenstein a jelentést az adott nyelvben elterjedt használata alapján határozta meg. Ludwig WITTGENSTEIN: *Philosophical Investigations,* ford. G. E. M. ANSCOMBE, Oxford, Basil Blackwell, ^{3}1986, 43. bekezdés.

[53] Friedrich MÜLLER: *Die Einheit der Verfassung,* Berlin, Duncker & Humblot, 1979.

[54] JAKAB (31. j.) 12–14; SZENTE (11. j.) 161–163.

[55] A koherencia különböző jelentéseit az ezekhez kapcsolódó jogi érvelési módszereket vizsgálja általánosságban Julie DICKSON: „Interpretation and Coherence in Legal Reasoning" in Edward N. ZALTA (szerk.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2016 Edition).

[56] 48/1991. (IX. 26.) AB határozat, ABH 1991, 217, 242. Később, az Alaptörvény Átmeneti rendelkezéseinek alkotmányos vizsgálatakor ez a módszer meghatározó jelentőségűnek bizonyult. Lásd 45/2012. (XII. 29.) AB határozat, Indokolás [50]–[75].

[57] SZABÓ Miklós: „Mi a „precedens"? Előadások a precedens szerepéről a magyar joggyakorlatban" *JeMa,* 2012/2, 74; Dan PRIEL: „Conceptions of Authority and the Anglo-American Common Law Divide" *American Journal of Comparative Law* 2017/3, 609; Douglas E. EDLIN (szerk.): *Common Law Theory*,

Cambridge Studies in Philosophy and Law, Cambridge University Press, 2007.

[58] JAKAB–DYEVRE–ITZCOVICH (10. j.) 770, 768–782.

[59] JAKAB András – FRÖHLICH Johanna: „Alkotmányjogi érvelés az Alkotmánybíróság gyakorlatában" *Alkotmánybírósági Szemle* 2014/2.

[60] Randy J. KOZEL: „Settled Versus Right: Constitutional Method and the Path of Precedent" *Texas Law Review* 2013/7, 1850–1851; Amy CONEY BARRETT: „Precedent and Jurisprudential Disagreement" *Notre Dame Legal Studies Paper* 2013/1335, 1712.

[61] POKOL Béla: *A jog elmélete,* Budapest, Rejtjel, 2001, 280–281.

[62] 23/1990. (X. 31.) AB határozat, (ABH 1990, 88, 97-98.); JAKAB (31. j.) 16; BALOGH Zsolt: „Az Alkotmánybíróság fogalmi kultúrája és az alkotmánybíráskodás" *Fundamentum* 1999/2.

[63] Az első magyar Alkotmánybírság nemzetközi szinten is legitimálta az intézményt és eminens szereplője volt a rendszerváltás utáni globális alkotmányjogi diskurzusnak. Lásd Bruce ACKERMAN: „Rise of World Constitutionalism" *Virginia Law Review* 1997/4.

[64] Az magyar Alkotmánybíróság joggyakorlatának kritikájához lásd Zoltán SZENTE: „The Interpretive Practice of the Hungarian Constitutional Court – A critical view" *German Law Journal* 2013/8; Gábor Attila TÓTH: „Historicism or Art Nouveau in Constitutional Interpretation? A Comment on Zoltán Szente's The Interpretive Practive of the Hungarain Constitutional Court – A critical view" *German Law Journal* 2013/8.

[65] 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [32]–[33]. Korábban az Alkotmánybíróság a 22/2012. (V. 11.) AB határozatban már kifejtette, hogy az Alkotmány alapján hozott AB határozatok felhasználása nem lehet automatikus, de amennyiben az Alaptörvény szövege és értelmezési rendelkezései azt alátámasztják, a korábbi joggyakorlat érvei nem hagyhatók figyelmen kívül. Az ez ellen érvelő különvéleményekhez lásd például 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [146]–[147]; 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, Indokolás [79]–[81], [86].

[66] JAKAB (31. j.) 20–25; SZENTE (11. j.) 166–169; SZABÓ Miklós: *Jogi alapfogalmak,* Miskolc, Bíbor, 2011, 121.

[67] András JAKAB: „Judicial Reasoning in Constitutional Courts: A European Perspective" *German Law Journal* 2013/8, 1242.

[68] Az előbbire példa a magyar Alkotmánybíróság alkotmányos céljának meghatározása az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdésében, az utóbbira pedig az emberi méltóság fogalmára épülő alkotmánybírósági gyakorlat említhető.

[69] Rudolph von JEHRING: *Der Zweck im Recht I.,* Leipzig, Druck und Verlag von Breitkopf & Haertel, 1877.

[70] Benjamin N. CARDOZO: *The Nature of the Judicial Process.* New Haven, London, Yale University Press, 1921, 102–104.

[71] BARAK (25. j.) 350.

[72] Walter F. MURPHY – James E. FLEMING – Sotirios A. BARBER: *American Constitutional Interpretation*, New York, Foundation, ^{3}2003, 405–410.

[73] JAKAB (11. j.) 86.

[74] JAKAB András: „A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében" *JeMa* 2011/4, 86.

[75] Lásd a német és az osztrák irodalomban Franz BYDLINSKI: *Juristische Methodenlehre und Rechtsbegriff,* New York–Wien, Springer, ^{2}1991, 453; Anna GAMPER: *Regeln der Verfassungsinterpretation,* New York–Wien, Springer, 2012, 142–147.

[76] Idetartozik a hatásköri szabályokra vonatkozó osztrák módszer, a „rendszerhű továbbfejlesztés" doktrínája *(Intrasystematische Interpretation),* vagy a kanadai *living tree* vagy az amerikai *living constitutionalism* doktrínája, amely szerint az alkotmány a joggyakorlat révén képes új tartalommal gazdagodni és a folyamatosan változó körülményekhez hozzáigazodni. Lásd W. J. WALUCHOW: „The Living Tree" in Peter C. OLIVER – Patrick MACKLEM – Nathalie DES ROSIERS (szerk.): *The Oxford Handbook of the Canadian Constitution*. New York, Oxford University Press, 2017, 891–912; David A. STRAUSS: *The Living Constitution,* Oxford, Oxford University Press, 2010.

[77] JAKAB (31. j.) 24–25; SZENTE (11. j.) 169.

[78] TÓTH J. Zoltán: „Dinamizmus, originalizmus, textualizmus. Avagy az aktivista alapjogi bíráskodás és az arra adott neokonstrukcionista jogelméleti reakciók az Egyesült Államokban" *Jogtudományi Közlöny* 2007. január, 143–153; KIS János: *Alkotmányos demokrácia,* Budapest, INDOK, 2000, 134.

[79] Michel TROPEL – Christophe GRZEGORCZYK – Jean-Louis GARDIES: „Statutory Interpretation in France" in D. Neil MACCORMICK – Robert S. SUMMERS: *Interpreting Statutes. A Comparative Study*. Aldershot, Dartmouth, 1991, 179–181. A jogalkotó utólagos megkérdezésének gyakorlatához Franciaországban lásd JAKAB (72. j.) 90.

[80] Jeffrey GOLDSWORTHY: „Originalism in Constitutional Interpretation" *Federal Law Review* 1997/1, 10–11.

[81] Ugyanerről tanúskodik Kommers ismertetése is, amellyel a Német Szövetségi Alkotmánybíróság által alkalmazott objektív teleologikus értelmezési módszert mutatja be. KOMMERS–MILLER (33. j.) 62–64.

[82] Jeffrey GOLDSWORTHY: „Clarifying, Creating, and Changing Meaning in Constitutional Interpretation: A Comment on András Jakab, Constitutional Reasoning in Constitutional Courts – A European Perspective." *German Law Journal* 2013/8, 1286–1291.

[83] Robert H. BORK: „The Original Understanding" in: BRISON–SINNOTT-ARMSTRONG (2. j.) 47–67. Bork szerint egyedül az originalista értelmezési módszer rendelkezik demokratikus legitimációval és képes megvédeni az alkotmányt, a hatalmi ágak egyensúlyát és a szabadságjogokat.

[84] A *Federalist Papers* összesen 85 cikk és esszé gyűjteménye, amelyet 1787 és 1788 között, összesen tíz hónap alatt írt Alexander Hamilton, James Madison és John Jay (közülük ötvenet egyedül Hamilton írt), s amelyet alapvetően New York államban publikáltak. GARVEY–ALEINIKOFF–FARBER (41. j.) 104–107.

[85] Jeffrey POJANOWSKI – Kevin C. WALSH: „Enduring Originalism" *Georgetown Law Journal* 2016; Keith E. WITTINGTON: *Constitutional Interpretation: Textual Meaning, Original Intent, Judicial Review,* University Press of Kansas, Kansas, 1999; Keith E. WHITTINGTON: „The New Originalism" *The Georgetown Journal of Law and Public Policy* 2004/2, 599–613.

[86] SCALIA (45. j.) 17.

[87] Például Kiss László alkotmánybíró különvéleménye: 675/B/2001. AB határozat, ABH 2002, 1320, 1344–1345.; idézi JAKAB (74. j.) 90–91.

[88] JAKAB (74. j.) 89. 36. lj.

[89] A magyar alkotmányjogi gyakorlatból hozott példákkal lásd TÓTH Gábor Attila: „A titokzatos alkotmány. Jelentés az alkotmányértelmezés nehézségeiről" *Jogtudományi Közlöny* 2008. szeptember, 404–408. Tóth azonban még ezzel együtt is megalapozottabbnak tartja az alkotmányozó szándékára alapozó értelmezést, mint a textualizmust, amit az autoritással rendelkező alkotmányozó szerv szerepével magyaráz.

[90] Lon L. FULLER: *The Morality of Law,* New Haven and London, Yale University Press, ^{2}1969; Michael S. MOORE: „Justifying the Natural Law Theory of Constitutional Interpretation" *Fordham Law Review*

2001/5.

[91] Richard A. POSNER: „Values and Consequences: An Introduction to Economic Analysis of Law" *Law and Economics Working Papers,* 1998/53; Richard A. POSNER: „Pragmatic Adjudication" *Cardozo Law Review* 1996/1; Brian H. BIX (szerk.): *Economic Approaches to Legal Reasoning and Interpretation,* Edward Elgar, 2018.

[92] SZENTE (11. j.) 182, 182–185.

[93] SZENTE (11. j.) 172; Ronald DWORKIN: „Integrity and Interpretation" in BRISON – SINNOTT-ARMSTRONG (2. j.) 119–139.

[94] Az egyes bűncselekmények elévülhetőségéről szóló 11/1992. (III. 5.) AB határozatban amellett érvelt, hogy „mindig részleges és szubjektív igazságosságnál a tárgyi és formális elvekre támaszkodó jogbiztonság előbbrevaló" (ABH 1992, 77, 82.).

[95] Ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a formális alkotmányosság nem elegendő. „Az Alkotmány értéktartalma az, ami élővé teszi az Alkotmányt. Az igazi alkotmányosság kulcsa nem csupán mindkét oldal megléte, hanem arányuk is." SÓLYOM László: „Alkotmányosság Magyarországon. Értékek és tények" in MÁDL Ferenc – VÉKÁS Lajos (szerk.): *Emlékkönyv. Nizsalovszky Endre születésének 100. évfordulójára,* Budapest, ELTE ÁJK, 1994, 219.

[96] „A »nehéz eseteknél« a bíró erkölcsi felfogása jut szerephez." TÓTH Gábor Attila interjúja SÓLYOM Lászlóval. *Fundamentum* 1997/1.

[97] HALMAI Gábor: „Tiszta Amerika? Alkotmánybíráskodás nálunk és más nemzeteknél" *Világosság* 1993/11; kis (78. j.) 141; TÓTH (89. j.); TÓTH Gábor Attila: *Túl a szövegen. Értekezés a magyar alkotmányról,* Budapest, Osiris, 2009; BENCZE Mátyás – KOVÁCS Ágnes: „Alkotmányjogi és morális érvelés – mit üzen a Hart–Devlin vita a magyar Alkotmánybíróságnak" *Világosság* 2010 tavasz.

[98] SZENTE (11. j.) 177–181; BRAGYOVA András: *Az alkotmánybíráskodás elmélete,* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Állam- és Jogtudományi Intézete, 1994, 140; TAKÁCS (32. j.) 121.

[99] JAKAB (31. j.) 29.

[100] A magyar jog és nemzetközi jog összhangját Alaptörvény Q) cikk (2) bekezdésében is biztosítja, amely előmozdításának egyik formája a nemzetközi joggal összhangban történő értelmezés.

[101] Bruce ACKERMAN (61. j.); Mark TUSHNET: „The Inevitable Globalization of Constitutional Law" *Virginia Journal of International Law* 2009/4; JAKAB–DYEVRE –ITZCOVICH (11. j.) 790–792. Ezt jelzi az is, hogy egyre több ország alkotmánya tartalmaz kifejezett rendelkezést arra nézve, hogy az alkotmányértelmezés körében külföldi joganyag is felhasználható legyen. Klasszikus példaként említhető a dél-afrikai alkotmány 39. cikke.

[102] Marc JACOB: „Precedents. Law-making Through International Adjudication" *German Law Journal* 2011/5.

[103] DYEVRE–JAKAB (4. j.) 1253.

[104] Paolo CAROZZA: „My Friend is Stranger" The Death Penalty and the Global Ius Commune of Human Rights" *Texas Law Review* 2003, 1031; Sujit CHOUDHRY: „Globalization in Search of Justification: Toward a Theory of Comparative Constitutional Interpretation" *Indiana Law Journal* 1999/3; Gábor HALMAI: „The Use of Foreign Law in Constitutional Interpretation" in András SAJÓ – Michel ROSENFELD (szerk.): *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law,* Oxford, Oxford University Press, 2012, 1331–32.

[105] Lásd például a kommunizmus utáni magyar alkotmánybírsági gyakorlatot, amelyre nagyban hatottak a német a német alkotmányjogi döntések. Catherine DUPRÉ: *Importing the law in post-communist transitions: the Hungarian Constitutional Court and the Right to Human Dignity*. Oxford, Hart Publishing, 2003.

[106] Vicki C. JACKSON: „Comparative Constitutional Law: Methodologies" in Michel ROSENFELD – András SAJÓ (szerk.): *The Oxford Handbook for Comparative Constitutional Law,* Oxford, Oxford University Press, 2012, 54–74; Norman DORSEN et al. (szerk.): *Comparative Constitutionalism. Cases and Materials,* West Academic Publishing, [3]2016; Cheryl SAUNDERS: „The Use and Misuse of Comparative Constitutional Law" *Indiana Journal of Global Legal Studies* 2006/1.

[107] Zachary ELKINS – Tim GINSBURG – James MELTON: *The Endurance of National Constitutions,* Cambridge, Cambridge University Press, 2009; Sujit CHOUDRY: „Bridging Comparative Politics and Comparative Constitutional Law. Constitutional Design in Divided Societies" *University of Toronto Legal Studies Research Series,* 2009.

[108] Taavi ANNUS: „Comparative Constitutional Reasoning, The Law and Strategy of Selecting the Right Arguments" *Duke Journal of Comparative & International Law* 2004/2; Ran HIRSCHL: „The Question of Case Selection in Comparative Constitutional Law" *American Journal of Comparative Law* 2005/1, 125–155; Antonin SCALIA: „Keynote: Foreign Legal Authority in the Federal Courts" *American Society of International Law Proceedings* 2004.

[109] Ezt az álláspontot látszik alátámasztani GROPPI–PONTHOREAU (10. j.).

[110] VARGA Zs. András: „Törvényjavaslatok indokolása – Az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről" *Pázmány Law Working Papers* 2018/13.

[111] A korábbi szabályozásban az Alaptörvény és a jogszabályok célján is a jogszabály célját és nem a jogalkotó szándékát kellett érteni. JAKAB (74. j.) 86.

[112] A történeti alkotmány fogalmáról bővebben CSINK–FRÖHLICH (36. j.) 121–133.

[113] SZENTE Zoltán: „A historizáló alkotmányozás problémái − a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben" *Közjogi Szemle* 2011/3; CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: „Történeti alkotmány és kontinuitás az új alaptörvényben" *Közjogi Szemle* 2012/1; RIXER Ádám: „A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmai" *Jogelméleti Szemle* 2011/3; VÖRÖS Imre: „A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában" *Közjogi Szemle* 2016/4.

[114] RIXER (113. j.).

[115] A szakma egyik része szerint azonban nincs szó ilyen összeegyeztethetetlenségről. VARGA Zs. András: „Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény kógens rendelkezésében" *Iustum Aequum Salutare* 2016/4, 87. Egy másik megoldási javaslat, hogy a 2012 előtti AB határozatok a történeti alkotmány vívmányai közé tartoznak, ez az érv azonban azóta eltűnt. 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, Indokolás [81]. Végül léteznek azok az álláspontok, amelyek szerint a történeti alkotmányra hivatkozás a történeti értelmezés egyik fajtája, amely alapvetően érvelési díszítőelemként lehet jelen az AB gyakorlatban. JAKAB (72. j.) 92 SZENTE (113. j.).

[116] JAKAB (74. j.) 89.

[117] FEKETE Balázs: „Preambulumok és nyelvfilozófia, avagy a preambulumok normativitásáról másként" *Pázmány Law Working Papers* 2011/33.

[118] FRÖHLICH Johanna: „Az Alkotmánybíróság és a Kúria alkotmányértelmezése: az Alaptörvény R) és 28. cikkei" in *Az Alaptörvény érvényesülése a bírói gyakorlatban III. Alkotmányjogi panasz – a hatáskörrel kapcsolatos kérdések,* Alkotmánybíróság – Kúria – HVG-ORAC, Budapest, 2019, 352–374.